

évei után számtalan művészeti hatás érte a pályája során. Ezek közül a legfontosabbak a versailles-i udvarhoz kapcsolódtak, ahol Elisabeth Vigée-Lebrun környezetében sajátította el a portréfestés alapjait. Később Sophie de Tott megfordult több más európai udvarban és főúri rezidencián, ahol emigrációja során remekműveit készítette. Sophie de Tottnak köszönhetjük több jeles uralkodó és történelmi személyiség (Condé hercege, a leendő XVIII. Lajos, Artois grófja, a leendő X. Károly, Coigny marsall stb.) portréit, valamint számos különleges forradalmi időket idéző vagy keleti témájú arcképeit, mint például a vérszomjas forradalmár Jourdan-t, a szenegáli Urikát vagy Elfi bejt, illetve egész egyszerűen barátait vagy rokonait ábrázoló festményeket (például a La Rochefoucauld családot, amelyhez a testvérhúga is tartozott). A sok viszontagság ellenére Sophie de Tottnak hosszú és teljes életút adatott meg. Kilenc évtizedet átélő hosszú élete során több országban is megfordult, nagyon korán önállóvá vált, miközben igen változatos körülmények közepette igyekezett kibontakoztatni kivételes tehetségét. Azon különleges művésznők kategóriájába tartozott, akik az ancien régime végén és a forradalmi időszakban kezdtek kitörni a hagyományos társadalom keretei közül. A forradalmi emigrációban az egykor kizárólag a férfiak számára fenntartott művészi pálya a nők előtt is szélesre tárta kapuit. Sophie de Tott első tudományos életrajza egy érdekes női művész életpályájának bemutatásával tovább árnyalja az európai társadalom- és művészettörténet e különleges átmeneti korszakát.

HELIKON

BODROGHI CSILLA

bonifertne.csilla@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1058-9237

LÁSZLÓ Laura. *Vég és végtelenség: A narratív lezáratlanság posztmodern motívuma*. Cogito könyvek. Budapest: ELTE BTK Filozófia Intézet–Magyar Filozófiai Társaság–L'Harmattan Kiadó, 2022. 288.

„A végtelen terek örök csendje rettegéssel tölt el” – Pascal híres mondata is mutatja, hogy az ember számára felfoghatatlan a végtelen gondolata,

félelemmel tölti el. László Laura *Vég és végtelenség: A narratív lezáratlanság posztmodern motívuma* című könyvében azt mutatja meg, hogy szükség van egyfajta esztétikai egységességre és értelmi-formai lehatároltságra ahhoz, hogy egy prózai irodalmi mű esetében a befogadó értelemadási aktivitása beindulhasson és érvényes interpretációk születhessenek. A szerző 2021-ben elnyerte az ELTE BTK Filozófia Intézete, a Magyar Filozófiai Társaság és a L'Harmattan Kiadó közös elismerését, a Cogito-díjat, és ennek köszönhetően jelenhetett meg ez a doktori disszertációs munka a L'Harmattan Kiadó Cogito könyvek sorozatában. Üdvözlendő ez a jutalom, mert fiatal, pályakezdő filozófusoknak ad lehetőséget a publikálásra; legutóbb Závada Péter kitűnő költő nyerte el, aki ezáltal elméleti szakemberként is megmutatkozhat majd. A díj jellegéből is látszik a szerző filozófiai, esztétikai irányultsága, mely felől érkezve ebben a munkájában alapvetően az irodalomtudomány elméleti belátásait alkalmazza.

Azt gondolhatnánk, hogy utoljára a strukturalizmus számára volt fontos vizsgálendő tárgy a kezdet és a vég a narratívában, vagy a forma és a tartalom egységének kérdése, de László Laura meggyőzően bizonyítja, hogy izgalmas problémafelvetés lehet manapság is, például a posztmodern művek elemzésében. Három fogalmat használ és ezeket dolgozza ki: elkülöníti a szakirodalomban is használt lezárás (*closure*) és vég (*ending*) fogalmát, és ezeket kiegészíti a befejezés (*fin*) terminussal, ahol a lezárás (*closure*) az esztétikai formára mint körülhatárolt egységre utal, a vég (*ending*) a szöveg fizikai, mediális lezárulását jelenti, a befejezés (*fin*) pedig a cselekmény megoldására vonatkozik. Fizikai módon gyakorlatilag minden műalkotás lezárul, a másik két fogalom viszonyát pedig így összefoglalhatjuk össze: „egy művészi elbeszélés konkrét *fin* nélkül igen, *closure* nélkül viszont nem értelmezhető.” (63) Elbizonytalanító lehet, hogy a címben „lezáratlanság” szerepel, amely csak az egyikre utal, hiszen látni fogjuk, hogy a vizsgált művek nagy része befejezetlennek, de nem lezáratlannak fog mutatkozni.

László Laura könyve első, elméleti szakaszában felvázolja mindazokat a jelenségeket, amelyek a nyitott mű és a „végtelen” szöveg koncepcióihoz vezettek a posztmodernben. Egészen az ókortól kezdve tárgyalja, mit jelent a szöveg *szöveg* volta, és ez a kétszintű (szintagmatikus és paradigmatis)

olvasásmód fontos lesz elméletének alátámasztásához. Széles a tájékozódási köre: a sokat idézett francia Roland Barthes és Michel Foucault elméletein és az olasz Umberto Eco kívül merít a kevésbé hivatkozott orosz Jurij Lotman teoretikus munkáiból is. Rámutat arra, hogy mint ahogyan a hagyományos, realista regények sem kizárólag lineáris, teleologikus kompozíciójuk, úgy a nyitott művek mögött is sokszor felfedezhetünk egyfajta koherenciát, ezt nevezi „nyitottsággal leplezett koherenciának”. Kritikával illeti azonban a digitális formabontó szöveg, a számítógépek monitorán olvasható *hipertext* kanonizálására tett gesztusokat, amelyek előzményként tárgyalnak olyan műveket, mint a *Tristram Shandy*, és ezzel egy, a *hipertext* felé fejlődő és abban kiteljesedő irodalomképet próbálnak felmutatni.

Az elméleti szakemberek fogalomalkotási hajlandósága sokszor oda vezet, hogy mesterségesen létrehozott terminusai nem használhatók elég termékenyen, a művek sokszínűsége ellenáll azoknak. Azonban László Laura könyvének egyik legnagyobb erőnye, hogy az elméleti rész után a gyakorlatban is próbára teszi az addig felvázoltakat. Hat posztmodern művet vizsgál meg, melyek különböző módokon valósítják meg a non-linearitást és kérdőjelezzik meg a befejezettséget. A használt technikák szerint különíti el őket: így találunk körkörös, kombinatorikus és ellenzáratos szerkesztésű szövegeket, és ezeken belül is példát kapunk a dobozregényre, a *hipertextre*, a *rizómára*, a *töredékességre* és az *elágazó befejezésre*. Az elemzés során ezek közül az alkotások közül egyedül Michael Joyce *Twelve blue* című *hipertextjéről* derül ki, hogy a szöveg nagy fokú randomitása és a szövegegységek (lexiák) homályos és túlságosan sokértelmű volta miatt nem rendelkezik lezárással, így a „rossz” végtelen, azaz aszemantikus forma jellemzi, tehát esztétikailag nem termékeny. A többi öt regénnyel kapcsolatban megbizonyosodhatunk arról, hogy bár nincs befejezésük (*fin*), egyfajta koherencia mindig biztosítja azt, hogy kialakuljon az értelmi-esztétikai lehatárolás. Ez több esetben a forma és a tartalom egysége, ilyen a Möbius-szalagot felépítésében és a középpont nélküliséget tagadó tematikájában megvalósító John Barth-regény, a *Bolyongás az elvarázsolt kastélyban*. És ilyen *A francia hadnagy szeretője* John

Fowles-tól, ahol a befejezetlenség nemcsak üres külsődleges megoldás, hanem belső tartalmi motívummá is válik. Több esetben a motívumok jelentik az összetartó erőt a szövegben, ilyen *Az egymást keresztező sorsok kastélya* Italo Calvinótól és Robert Coover regénye, *A pótmama*. A *Szerencsétlenekben* (B. S. Johnson) mindkét szinten megvalósul a koherencia: a motívumok (kószálás) szintjén, illetve a forma (széthulló szerkezet, tetsolegesen összeállítható fejezetek) és a tartalom („széthulló”, halálba tartó élet elbeszélése) szoros kapcsolata révén is. A *Szerencsétlenek* a *Twelve blue*-val szemben a „jó” végtelen reprezentánsa, amelynek olvasásakor elfoghat bennünket „a szakadéka tekintés szédülete”. (201) Megfigyelhetjük, hogy a legtöbb szövegre jellemző a bolyongás, elvesztettség motívuma és ezeken keresztül a metafikciós, önreflexív eljárások.

László Laura munkája arról is elgondolkodtat, mit is jelent az olvasás, milyen kognitív tevékenységekkel és esztétikai pozicionáltsággal jár, illetve mikor jöhet létre esztétikai élmény és katarzis. Egyetérthetünk azzal, hogy az olvasáshoz inkább elmélyedés szükséges, kevésbé a „szörfözés”, keresés. A túl nagy befogadói szabadság ugyanis nem szippantja be az olvasót és nem indítja be az értelmezéseket. A könyvet jó olvasni, a szerző vezet az olvasót, külön felhívja a figyelmet egy-egy jelenségre, jelzi, mikor feje ki a későbbiekben hosszabban az adott problémát, és sokszor utal vissza az előzőekre. Kiemeli, hogy egy-egy elméletből mi a fontos a számára, logikus az okfejtése, világosan kifejti gondolatait, magyaráz, a fogalmak nem maradnak homályosak. Hatalmas anyagot és tudást mozgat meg, gazdag jegyzetanyaggal dolgozik, és mindezt meggyőzően mutatja be.

A könyv mottója Eco *Amerikai előadások* című esszéketéből való, és arról szól, hogy a kitérők is olyan eszközök, amelyeket azért vetünk be, hogy segítségükkel megmeneküljünk a haláltól. A zárso utolsó idézete pedig szintén innen való, és ugyanúgy a kitérők és a halál kapcsolatát tematizálja. Ez a keretes szerkezet, miközben reprezentálja saját témáját, nevezetesen a kezdet és a vég problémáját a narratívákban, egyúttal filozófiai mélységet is ad neki